

O semantičkoj specijalizaciji posuđenica

U jeziku primatelju broj značenja strane riječi u pravilu se smanjuje. Ako joj se suzi značenjsko polje, govorimo o semantičkoj specijalizaciji. Usljed suženja broja značenja i semantičkog polja posuđenice su lažni parovi riječi iz jezika iz kojega su preuzete, ili čak iz više jezika u kojima nalazimo etimološki istu riječ s različito adaptiranim značenjem. Semantička specijalizacija posuđenica dovodi nas do pitanja amelioracije i pejoracije značenja, uvrštenja u rječnik, lažnih parova i daljnjeg mijenjanja značenja.

1. Uvodne napomene: o posuđenicama i njihovu značenju

1.1. Kad jedan jezik preuzme iz drugoga neku riječ, ona doživljava fonološke, morfološke i semantičke promjene, jer se treba prilagoditi jeziku primatelju. Semantička razina posebno je zanimljiva već samim time što se kronološki razlikuje od fonološke ili morfološke, kao što se uzrok razlikuje od posljedice.

Naime, fonološka i morfološka komponenta ulaze u igru tek pošto se strana riječ počne rabiti u drugome jeziku. Budući da su fonološki i morfološki sustavi dvaju jezika u načelu različiti, strana će riječ nužno doživjeti veće ili manje fonološke i morfološke promjene, najčešće se

prilagođavajući jeziku primatelju, ili – mnogo rjeđe – unoseći neke inovacije u njegov sustav. Dakle, promjene na fonološkoj i morfološkoj razini posljedica su preuzimanja strane riječi.

Za razliku od spomenutih, semantičku komponentu valja proučavati kao uzrok leksičke importacije, jer stranu riječ prihvaćamo najčešće zbog značenja, da bismo imenovali nepodudarne ili nepostojeće elemente kulture s kojima smo došli u doticaj ili smo ih preuzeli iz druge jezične zajednice.¹ HOPE (str. 726) objašnjava: »Very often the motives for borrowing are to be sought in a language's need to keep abreast of a constantly changing world with its new inventions, techniques, historical, political, economic or social situations or interests«. Takvim posuđenicama »iz potrebe« često se u jeziku popunjavaju leksičke praznine.

Dakle, značenje riječi najuže je povezano s uzrokom leksičkoga posuđivanja. Taj uzrok, odnosno značenje riječi u fazi primarne adaptacije objašnjava se sociolingvističkim čimbenicima, koji imaju presudnu važnost u kontaktnoj lingvistici.

1.2. No ne smijemo zaboraviti da se značenje riječi može mijenjati, što dakako vrijedi i za posuđenice: i nakon što se riječ posve integrira u sustav jezika primatelja, može doći do promjene značenja. Naime, kad prođe kroz stadij primarne adaptacije, riječ preuzeta iz drugoga jezika više se ne osjeća kao strana, te se ponaša kao svaka druga domaća riječ. Posuđenica može proći kroz daljnju fonološku, morfološku i semantičku adaptaciju koja se često naziva sekundarnom i nema nikakve veze s jezikom iz kojega je preuzeta.²

1.3. Kad se riječi posuđuju »iz potrebe«, onima koji stranu riječ prihvaćaju primarno je značenje, a oblik je tek »popratna pojava«. Naravno, fonomorfološki oblik osjeća se kao nositelj toga značenja, jer je u svijesti govornika nekoga jezika nerazdvojivo vezan s pripadnim sadržajem: premda je izraz riječi arbitrarano u odnosu na sadržaj, u

¹ Dijakronijski gledano, zbog toga u leksiku dolazi do naglih inovacija. Za razliku od morfološkog i fonološkog sustava, »le vocabulaire est sujet à des innovations brusques et capricieuses. Il traduit des influences de civilisation, plutôt que la continuité linguistique, exprimée par le classement généalogique« (MEILLET 59).

² Usp. FILIPOVIĆ, §§ 4.1.3., 4.1.10.

određenom je jezičnom sustavu konvencionalan. Sa psiholingvističkog gledišta zanimljivo je pitanje u kojoj mjeri govornik koji rabi stranu riječ osjeća tu konvencionalnu povezanost s jezikom davateljem, a u kojoj mjeri s jezikom primateljem.

14. Za razliku od posuđenica »iz potrebe«, kod posuđenica »iz luksusa« strani izraz nikako nije samo »popratna pojava«, to jest ne služi samo za označivanje nekoga sadržaja, nego može biti čak i važniji od sadržaja. Počesto je riječ o jezičnom snobizmu.³ U tome slučaju u govornikovo svijesti veza s jezikom davateljem itekako je živa. Primjerice, u šatrovačkom govoru anglizmi *frend*, *frendica* istoznačni su riječima *prijatelj*, *prijateljica*, ali se rabe baš zato što potječu iz engleskoga.⁴ U talijanskom *baby-sitter* zvuči puno »otmjenije« od talijanske riječi *bambinaia*.⁵

15. Premda značenje posuđenice može biti nepromijenjeno u odnosu na jezik iz kojega je preuzeta,⁶ jezik primatelj stranoj riječi u pravilu smanjuje broj značenja. Dapače, posuđenica najčešće zadržava samo jedno značenje. Primjerice, prema velikom Websterovu rječniku, već spomenuta riječ *friend* ima u engleskom deset značenja, a u hrvatski je preuzeta samo u prvome značenju.⁷ Tumačeći semantičke promjene vezane za adaptaciju posuđenica, DERROY (str. 265) govori o takvoj *simplification du sens originel*: »En effet, très souvent, les mots sont empruntés avec un seul sens, alors qu'ils en possédaient deux ou plusieurs dans la langue donneuse«. Kao što znamo, strana riječ prodire u jezik »da se zadovolji potreba imenovanja preuzetog predmeta ili pojma iz kulture i civilizacije zemlje jezika davaoca, a to je obično samo jedno značenje« (FILIPOVIĆ₂ § 4.4.1.).

Prema tome, za razliku od posuđenice, riječ u jeziku iz kojega je preuzeta najčešće ima više značenja. Primjerice, ono što

³ Za »le snobisme linguistique« usp. ULLMANN₁ 169 i *passim*; ROBERT₁ 214 i *passim*; ulomak naslovljen »Linguistic Snobbery« u HOPE II, 734.

⁴ Usp. ovdje u nastavku § 3.1. *Frend*, *frendica* zabilježeno je u FILIPOVIĆ₃ 155.

⁵ Usp. DAMANI-EINWALTER 86.

⁶ Nulta semantička ekstenzija (*zero semantic extension*) – termin Rudolfa Filipovića (usp. FILIPOVIĆ₂ § 7.4.3. i *passim*).

⁷ Usp. WEBSTER'S THIRD 911.

podrazumijevamo pod hrvatskim *imidž* ('nečiji izgled, ponašanje, osobine, karakter itd., osobito u očima drugih, dojam što ga netko ili nešto ostavlja na okolinu') tek je jedno od sporednih značenja engleske imenice *image*.⁸

2. Nekoliko primjera semantičke specijalizacije

2.1. Talijanski *handicappato*

2.1.1. Osim što se broj značenja strane riječi u jeziku primatelju u pravilu smanjuje, stranoj riječi može biti i suženo značenjsko polje, a tada govorimo o semantičkoj specijalizaciji. Neka nam kao primjer posluži talijanska riječ *handicappato*, particip prošli glagola *handicappare* (od engleskoga *handicap*). Oblik *handicappato* često ima funkciju pridjeva (*un ragazzo handicappato*) ili imenice (*un handicappato*), posebno u značenju 'menomato, colpito da una minorazione fisiopsichica irreversibile o anche progressiva (riferito soprattutto a spastici, distrofici, paraplegici, emofilici)'.⁹

2.1.2. Engleski *handicap* u osnovnom je značenju športski termin. Značenje imenice jest 'a race or other competition in which difficulties are imposed on the superior contestants, or advantages given to the inferior, to make their chances of winning equal', 'such a difficulty or advantage'. Glagol znači 'to give handicap or handicaps to (contestants)'.¹⁰

Imenica *handicap* i glagol *to handicap* prvo su se semantički proširili time što su se počeli primjenjivati i izvan domene športa. U metaforičkoj uporabi imenica je počela značiti 'onemogućenje, otežanje, opterećenje, poteškoća, zapreka uopće', a glagol 'spriječiti,

⁸ Definiciju značenja riječi *image* preuzeli smo iz FILIPOVIĆ₃ (str. 170), gdje je zabilježeno da je to šesto od ukupno sedam značenja engleske riječi *image*, koliko ih bilježi *Longman Dictionary of Contemporary English*, London, 1978.

⁹ Navedeno iz DE FELICE/DURO 902. U talijanskom se osim *handicappare*, *handicappato* javlja i grafija *andicappare*, *andicappato*.

¹⁰ Navedeno iz WEBSTER'S NEW 643.

otežati, onemogućiti, staviti u nepovoljniji položaj, sputati, sputavati' (KLAJČ 330-331). Spomenuto izvedeno značenje nalazimo u izvornom engleskom, kao i u jezicima primateljima talijanskom i hrvatskom. Dapače, Rječnik dviju Matica i Anić – za razliku od Klaića i Šimundića – tumače *hendikep* prvo kao 'otežavajuća okolnost', a tek nakon toga daju značenje koje ta imenica ima u športu.¹¹ No, aktualno stanje u hrvatskom najvjernije je zabilježeno u Filipovićevu rječniku anglizama, gdje *hendikep* nije navedeno kao športski termin, već se samo bilježe značenja 'poteškoća, smetnja, zapreka' i 'fizički nedostatak'.¹² Ni glagol *hendikepirati* nema u hrvatskom značenje športskoga termina, u čemu se slažu svi naši konzultirani rječnici.

2.1.3. U talijanskom je zatim došlo do specijalizacije unutar semantičkoga polja u kojemu engleski glagol *to handicap*, talijanski *handicappare* ili hrvatski *hendikepirati* ima spomenuto preneseno značenje. Zbog toga ćemo *riabilitazione degli handicappati* najčešće prevesti kao *rehabilitacija invalida*.¹³ Naime, talijanska imenica *un handicappato* uobičajen je ekvivalent našem *invalid*. Giacomina i Kolb u njemačko-talijanskom rječniku navode *handicappato* najprije kao medicinski termin koji se na njemački prevodi kao *behindert* (npr. tal. *ha un fratello handicappato* – njem. *er/sie hat einen behinderten Bruder*, GIACOMINA/KOLB 1681). Premda i hrvatska izvedenica *hendikepiran* može značiti 'invalidan',¹⁴ valja naglasiti da se talijanski pridjev *handicappato* u tome značenju javlja daleko češće. Robertov nam rječnik otkriva da i u francuskom *handicapé* ili *handicapé physique* »tend à remplacer infirme« (ROBERT₂ 1070).¹⁵

¹¹ Usp. KLAJČ 330; ŠIMUNDIĆ 70; RJEČNIK MH/MS I, 174-175; ANIĆ₂ 248.

¹² Usp. FILIPOVIĆ₃ 164. Ovo hrvatsko značenje odgovara trećem značenju izvorne engleske riječi prema WEBSTER'S THIRD (str. 1027): 'a disadvantage that makes achievement unusually difficult'; *esp.* 'a physical disability that limits the capacity to work'.

¹³ Tal. imenica *invalido* najčešće ima uže značenje od naše *invalid*, jer po nekim rječnicima znači samo 'ratni vojni invalid' (usp. DE FELICE/DURO 1029; ZINGARELLI₁ 809), odnosno posebno se odnosi (tal. odrednica u rječniku *spec.*) na 'soldato non più valido al servizio militare' (GARZANTI 894). ZINGARELLI₄ (str. 937) navodi općenito značenje 'persona invalida, inabile'.

¹⁴ Hrv. *hendikepiran* 'spriječen da nešto učini', 'invalidan' (FILIPOVIĆ₃ 164). ŠIMUNDIĆ (str. 71) uz *hendikepirati* piše istoznačnice: *oštetiti; pogoditi, zadesiti; unesrečiti (se); zaostati (u razvoju)*.

¹⁵ U ranijem izdanju Robertov rječnik (ROBERT₁ 911) još ne daje tu opasku. Ova posuđenica, koja je (prema istome izvoru) prvi put registrirana 1957. godine, zaista se iznimno uspjela probiti, kad čak istiskuje izvornu francusku riječ.

2.1.4. Neprijeporno je da pojmove 'invalid' i 'invalidnost' zahvaća ono što Ullmann naziva *tabou de délicatesse*: »On atténue souvent les communications et constatations désagréables: celles ayant trait à la mort, à la maladie, aux infirmités, aux crimes, aux défauts, etc.«. Razmatrajući »les procédés que la langue met en œuvre pour faire face aux tabous«, isti autor zapaža: »Parmi les remplacements lexicaux, l'emprunt fournit une solution commode«. ¹⁶ Posuđenica iz engleskoga u specijaliziranom značenju (tal. *handicappato*, fr. *handicapé*) doista može prikladno poslužiti kao ublaženica kojom se izbjegava uporaba riječi koja znači 'invalid'.

U švedskome rječniku kao prvo značenje imenice *handikapp* čitamo upravo 'invalidnost, hendikep', a tek zatim 'hendikep, davanje prednosti'. ¹⁷ *Handikappad* znači 'invalidan, hendikepiran', a *handikappersättning* 'invalidnina, invalidska mirovina'. Kažimo na kraju kako zamjećujemo da se i u hrvatskom pridjev *hendikepiran* sve više rabi u spomenutom značenju.

2.2. Knjižničar i bibliotekar

2.2.1. Ukoliko u jeziku primatelju postoji ili se stvori domaći termin istoga značenja, strana riječ, odnosno posuđenica, bit će joj sinonim. Primjerice u hrvatskom *mass-media*, *mas mediji*, *mediji*¹⁸ – *sredstva masovnog ili javnog informiranja, komunikacije ili priopćavanja, priopćivala; keš – gotovina; friend, friendica – prijatelj, prijateljica*. U talijanskom *basket-ball*, *basket*¹⁹ – *pallacanestro; grape-fruit – pomпельmo*.

¹⁶ Usp. ULLMANN, 261, 262, 263 (u poglavlju »Tabou et euphemisme«, str. 259-264). Primjerice, za razliku od anglizma *il/la single* 'persona non sposata', talijanske riječi *scapolo* i *zitella* zvuče uvredljivo (DAMIANI-EINWALTER 86).

¹⁷ Značenja švedskih riječi prenosimo iz *SVENSK-KROATISKT* 179.

¹⁸ Usp. KLAJČIĆ 854; FILIPOVIĆ₃ 191. *Medij* ili u pl. *mediji* nastalo je elipsom u sekundarnoj adaptaciji.

¹⁹ Tal. *basket* ima značenje različito od engl. *basket* 'košara', jer je u talijanskom ta riječ nastala elipsom od *basket-ball*: ispušten je drugi dio složenice, ali je preostali zadržao značenje cjeline ('košarka'). Usp. ULLMANN 355. I u hrvatskom postoji *basketbol*, *baskitbol*, *basket* (FILIPOVIĆ₃ 100), no rabi se mnogo rjeđe nego u talijanskom. Za elipsu u jezičnom posuđivanju v. FILIPOVIĆ₂ §§ 7.3.2.2, 7.4.7. i *passim*; FILIPOVIĆ₃ 69-70.

2.2.2. No, pravih istoznačnica vrlo je malo. U vezi s time često se navodi Ullmannova misao: »it is almost a truism that total synonymy is an extremely rare occurrence, a luxury which language can ill afford«.²⁰ Budući da je sinonimija na neki način jezični luksus, jer se protivi jezičnoj ekonomičnosti, njome se otvaraju nove mogućnosti. Jednomu od sinonima može se smanjiti frekvencija uporabe pa se on može i izgubiti, ili se značenje jednoga ili obaju termina može specijalizirati.²¹

2.2.3. Kao primjer semantičke specijalizacije navest ćemo imenice *knjižničar* i *bibliotekar*, koje su istoznačne, upravo kao i imenice *knjižnica* i *biblioteka* od kojih su izvedene. Konstatirajući kako »la synonymie intégrale répugne au sentiment linguistique«, ULLMANN₁ (str. 185) navodi rješenje: »On la résoudra donc en répartissant entre les synonymes les diverses nuances de leur signification commune«. Tu je pojavu Bréal nazvao »loi de répartition«.²²

Doista, u bibliotekarskoj struci termini *knjižničar* i *bibliotekar* semantički su se specijalizirali, jer stručna osoba koju nazivamo bibliotekarom ima visoku stručnu spremu, dok knjižničar ima srednju ili višu spremu. Za razliku od Rječnika Matica i Klaićeva rječnika, ANIĆ₂ (str. 41) tumači *bibliotekar* kao terminologiziranu riječ: 'posebnim ispitom i znanjima osposobljen stručnjak za rad u biblioteci i sa svim specijalnim fondovima knjiga'.

Očito je da je u spomenutom slučaju značenje suženo, nakon što je riječ *bibliotekar* integrirana u hrvatski jezični sustav. Zato u toj naknadnoj restrikciji značenja prepoznajemo sekundarnu semantičku adaptaciju u stručnome jeziku. U općoj uporabi, izvan bibliotekarske struke, *knjižničar* i *bibliotekar* i dalje su sinonimi.

²⁰ Prenosimo iz LYONS 447.

²¹ Govoreći o dvostrukoj seriji riječi u engleskom (saksonskih i latinskih odnosno francuskih), kojima je značenje u početku bilo jednako, BRÉAL (str. 265) ističe mogućnost jezičnog obogaćenja zahvaljujući semantičkoj diferencijaciji: »car il est impossible qu'entre ces synonymes il ne s'établisse point de différences qui sont autant de ressources nouvelles pour la pensée«.

²² Usp. BRÉAL, poglavlje naslovljeno »La loi de répartition«, str. 26-38. Bréal objašnjava naziv: »Nous appelons 'répartition' l'ordre intentionnel par suite duquel des mots qui devraient être synonymes, et qui l'étaient en effet, ont pris cependant des sens différents et ne peuvent plus s'employer l'un pour l'autre« (BRÉAL 26).

2.3. *Boutique, butik*

2.3.1. Navest ćemo još nekoliko primjera semantičke adaptacije kojom jezik primatelj sužuje značenjsko polje stranih riječi.

Francuska riječ *boutique* ('trgovina') rabi se u novije vrijeme i u drugim jezicima, npr. u talijanskom, španjolskom, engleskom, njemačkom i hrvatskom. Kod nas se najčešće javlja u kroatiziranoj grafiji *butik*, a označuje trgovinu u kojoj se prodaje modna odjeća izrađena u malom broju primjeraka.

2.3.2. Zanimljivo je da u talijanskom otprije postoji imenica iste etimologije, *bottega* (od grčkoga ἀποθήκη 'spremište, skladište'), kojoj je značenje 'trgovina, prodavaonica' (npr. *b. di macellaio*, *b. di ferramenta*) ili 'radionica' (*b. di falegname*, *b. di calzolaio*), upravo kao i u hrvatskom istoznačna dijalekatska posuđenica iz talijanskoga odnosno mletačkoga – *butiga*.²³

2.3.3. Nije teško zaključiti da je riječ *boutique*, u francuskom istoznačna talijanskome *bottega* i našem regionalizmu *butiga*, prelaskom iz francuskoga suzila semantičko polje. U njemačkom je imenica *Boutique* sinonim *Modegeschäft*.²⁴ Dapače, mnogi talijanski rječnici (GARZANTI, PASSERINI TOSI, DE FELICE/DURO) preciziraju da je *boutique* trgovina u kojoj se prodaju isključivo ženski modni predmeti, a isto specijalizirano značenje navodi i veliki Websterov engleski rječnik.²⁵ *Zingarelli Gigante* toliko ne sužava značenje, jer definira *boutique* kao 'negozio elegante di abiti e accessori di abbigliamento'.

2.3.4. U hrvatskim rječnicima nalazimo i oblik *butika*. Rječnik dviju Matica bilježi da je to pokrajinska riječ, navodi citat iz Begovića, te upućuje na natuknicu *butiga*, koja je pokrajinski talijanizam

²³ Za tal. *bottega* usp. DE FELICE/DURO 280. Za mletački *boteaga* usp. MIOTTO 31. Za hrv. *butiga* usp. RJEČNIK MH/MS I, 301; BENEŠIĆ II, 200; KLAJČ 207; ANIĆ₂ 75.

²⁴ Usp. SANSONI, II, 77. To značenje, isto kao u hrvatskom, navodi i američki WEBSTER'S NEW 167.

²⁵ Usp. WEBSTER'S THIRD 261. Ovaj rječnik navodi i drugo značenje, nastalo metonimijom: 'a utilitarian or luxury item lavishly decorated (as with gilt sequins, jewels)'.

('prodavaonica, dućan'). U Klaićevu *Rječniku stranih riječi* objašnjeno je da je *butika* hrvatska adaptacija francuskoga *boutique*, nalazimo je kod Matoša, a znači isto što i *butiga* ('dućan, prodavaonica, trgovina, radionica i lokal za saobraćanje s mušterijama istodobno'). Oba rječnika navode pisce koji rabe oblik *butika*, jer je očito rjeđi nego *butiga*. Imenica *butika*, koju nalazimo i kod Šenoe,²⁶ mogla je u hrvatski ući posredstvom njemačkoga, gdje *Butike* kao i *Budike* znači 'dućančić, trgovinica'.²⁷

Prema Benešićevu rječniku postoji razlika u značenju: *butiga* je 'dućan, trgovina, štacun', a *butika* 'posao, poduzeće, zavod'.

2.3.5. Klaić bilježi i drugo značenje natuknice *butiga*: tumači da je to u prostačkom govoru 'šlic, rasporak (na hlačama)'. Očito je da je spomenuto preneseno značenje preuzeto, kao i osnovno, iz mletačkoga dijalekta, gdje *botega* također znači 'lo sparato dei calzoni, abbottonatura dei calzoni'.²⁸ Talijanski rječnik *DISC* (str. 319) bilježi šaljivi izraz *avere la bottega aperta*, uz tumačenje: »in senso scherzoso, la patta dei pantaloni sbottonata«.

2.3.6. Za razliku od Matičina i Benešićeva rječnika, Klaić navodi i natuknicu *butik*, tumačeći da je to »u novije vrijeme vrlo prodorna riječ koja znači isto što i *butika*, *butiga*«. Ne možemo se složiti s tim značenjem ove doista prodorne riječi, već prije s onim što ga daje Anić: 'obrt i trgovina odjevnim predmetima koji se izrađuju po vlastitoj zamisli u malim serijama'. Doista, ispustimo li iz definicije »po vlastitoj zamisli«, to je danas u hrvatskom značenje spomenute posuđenice – specijalizirano, kao i u drugim europskim jezicima.

2.3.6.1. Dodajmo da je *bùtika* transmorfemizirana francuska imenica ženskoga roda (*la boutique*) ili transmorfemizirani njemački galicizam (*die Butike*). Oblik *bùtik* predstavlja adaptaciju francuske

²⁶ Usp. BENEŠIĆ II, 200.

²⁷ Usp. JAKIĆ/HURM 51. SANSONI, I, 117: *Budike* 'botteguccia'.

²⁸ Usp. ROSAMANI 109; MIOTTO, 21. Često u izrazu *aver la bottega averta* 'avere la patta dei pantaloni aperta' (BASSO/DURANTE 43). U tome metaforičkom značenju u našim govorima *butiga* danas nije odlika prostačkoga govora, već je dijalekatski kolokvijalizam (usp. KALOGJERA ET AL. 39; ŠIMUNOVIĆ 145).

riječi prema izgovoru, te postaje muškoga roda, uklapajući se među izvedenice na *-ik* ili *-īk* (kao *klèrik*, *cìnik* ili *brànīk*, *cjènīk*, *zvonīk*).²⁹

2.3.7. Usporedbom posuđenica *butiga* i *butik* vidimo kako riječi iste etimologije koje postoje u različitim jezicima u istome značenju ('trgovina': tal. *bottega*, fr. *boutique*) mogu iz tih jezika biti preuzete nezavisno jedna od druge, pri čemu se različito semantički prilagođuju. U našem slučaju *butik* ima drugačije – specijalizirano značenje.

Primjer imenice *butik* u odnosu na *butika* pokazuje nam da se neka riječ može posuditi dva puta iz istoga jezika (iz francuskoga; *butika* možda posredstvom njemačkoga), oblik joj se može različito adaptirati, a i značenje može biti drugačije.

Riječi *butiga*, *butika* i *butik* podsjećaju nas na važnost alotropije u jeziku.³⁰ Etimološki ista riječ služi kao farmaceutski termin – *apoteka*, istoznačan našem neologizmu *ljekarna* (SKOK I, 245).³¹

U njemačkom nalazimo još više alotropa, jer osim francuske *Boutique* postoji i posuđenica iz španjolskoga *Bodega* 'vinski podrum'. Rekli smo da je već spomenutoj riječi *Butike* («*indeutschend für Boutique*», WAHRIG₁ 802)³² istoznačna *Budike* («*Anlehnung an Bude*

²⁹ Usp. BABIĆ §§ 698-723, 734. KLAJČ (str. 207) bilježi *butīk*. Naglasak na zadnjemu slogu postaje prihvatljiv u standardnom jeziku. Usp. SILIĆ/PRANJKOVIĆ § 37. HER (str. 162) i ANIĆ₄ (str. 130) zato navode *butīk* (*butīk*).

³⁰ U romanskim jezicima postoje »pučke« i »učene« etimološke dublete ili alotropi. Za tal. usp. GABRIELLI 207-208; REGULA/JERNEJ 512; TEKAVČIĆ, § 1998; DARDANO/TRIFONE 507-509. ULLMANN₁ (str. 191) govori o »dvostrukoj klavijaturi« (*double clavier*) u francuskom jeziku: »Il existe en français de nombreuses paires de mots, l'un autochtone, l'autre savant, pour désigner des notions apparentées«. Između njih postoje semantičke i stilske razlike. »Le modèle une fois créé, l'opposition entre synonymes, ou voisins sémantiques, autochtones et savants ne se limite plus aux latinismes« (*id.* 192). Za »doublets by borrowing« (izvorne francuske riječi i talijanizme u francuskom; izvorne talijanske riječi i galicizme u talijanskom) usp. HOPE 671. Već je Bréal govorio o dvostrukoj seriji riječi u engleskom (v. ovdje bilj. 21), a ULLMANN₁ (str. 191) objašnjava da je u tome slučaju riječ o dvostrukoj ili čak trostrukoj klavijaturi vokabulara (germansko-francuska ili germansko-francusko-latinska).

³¹ Etimologija talijanskoga *bottega* jest lat. *apotheca* (*m*) < grč. ἀποθήκη 'deposito' od glagola ἀποτιθέναι 'porre (τιθέναι) lontano, in disparte (ἀπό)' (usp. ZINGARELLI, 252). SENC (str. 100, III): ἀποτίθημι 'skinuti, odlagati; spremi', ἀποθήκη 'sprema, žitnica'.

³² U švedskom i norveškom također nalazimo prilagođenice istoga značenja: šved. *butik*, norv. *butikk* 'prodavaonica, radnja, trgovina, dućan'. Usp. SVENSK-KROATISKT 71; BAKKER 59.

zu *Boutique*«, *DUDEN*, 290),³³ a isti etimon vjerojatno se krije i u riječi *Bottich*³⁴ ('badanj, kaca').

U španjolskom *bodega* osim 'vinski podrum' znači i 'smočnica, spremnica živežnih namirnica', 'nisko skladište u pristaništu', 'unutrašnji dio broda', a etimološki augmentativ *bodegón* čak može imati metonimijsko značenje 'pintura donde se representan cosas comestibles, vasijas y utensilios domésticos'.³⁵ U španjolskom postoji i *botica* 'trgovina', 'ljekarna', čime opet dolazimo do riječi formalno najbliže grčkomu etimonu – njem. *Apotheke*, hrv. *apoteka*.

Botica je u portugalskom stari naziv za ljekarnu, a *bodega* je doživjela pejoraciju značenja ('taberna imunda', 'tasca', 'baiuca', 'casa muito suja', 'comida mal feita', 'porcaria').³⁶ Moderna posuđenica iz francuskoga (*boutique*) prilagođena je u brazilskom portugalskom u *butique*,³⁷ dok talijanizam *botequim* znači 'kavana, bar',³⁸ kao i kolokvijalna riječ *boteco*.³⁹

2.3.8. Činjenica da *boutique* ima u talijanskom, španjolskom, engleskom, njemačkom i hrvatskom isto specijalizirano značenje upozorava nas da je vjerojatno nisu svi spomenuti jezici preuzeli izravno iz francuskoga, pa je i u hrvatski možda ušla preko drugoga jezika. Jezik posrednik mogao nam je biti talijanski. Naime, u talijanskom rječniku tiskanom prije više od trideset godina nalazimo tumačenje kojim se specijalizirano značenje o kojemu govorimo vezuje upravo za Italiju.⁴⁰

³³ Osnovno značenje *die Bude* jest 'daščara'.

³⁴ *Bottich* jest »vermutlich Vermischung von mlat. *potecha* = Abstellraum, Vorratslager (< lat. *apotheca*) mit mlat. *butica* = Fass (vlat. *butis*)« (*DUDEN*, 277).

³⁵ To je treće značenje imenice *bodegón*. Prva su dva: 'tienda donde se guisan y dan de comer viandas ordinarias', 'taberna' (*VOX* 250). Hispanizam *bodega* prihvaćen je i u engleskom ('a small grocery store', 'a wine shop'). Usp. *WEBSTER'S NEW* 157.

³⁶ Usp. ALMEIDA/SAMPAIO 286. RADOŠ 331: port. *bodega* 'krčma, taverna'; (fig.) 'neukusna hrana', 'prljavština'. WHITLAM ET AL. (str. 45): *bodega* 'piece of rubbish'.

³⁷ Usp. WHITLAM ET AL. 48. Prilagođenica *butique* karakteristična je za brazilski, dok je u Portugalu uobičajena izvorna francuska grafija (usp. *DICIONÁRIO* 261).

³⁸ Usp. WHITLAM ET AL 46; RADOŠ 332. *Botequim* dolazi od tal. *botteghino* 'local de venda de bilhetes de lotaria' (*DICIONÁRIO* 248).

³⁹ Usp. WHITLAM ET AL. 46.

⁴⁰ Devoto i Oli u rječniku tiskanom 1967. godine bilježe uz natuknicu *boutique*: »Part., in Italia piccolo negozio elegante di oggetti di lusso e abbigliamento« (*VILI* I, 361).

S druge strane, sredinom sedamdesetih godina Larousseova izdanja rječnika u francuskom još ne registriraju spomenuto uže značenje riječi *boutique*.⁴¹ Podrobnijim traženjem nalazimo ga u Robertovu rječniku iz 1977. godine: 'magasin de confection d'un grand couturier' i odmah nešto šire 'magasin de prêt-à-porter en général'.⁴² To novo značenje navodi *Le Petit Larousse* iz 1993. godine. ('magasin où un grand couturier vend sous sa griffe des accessoires ou des articles de confection'). U francuskom je moglo nastati nezavisno, moglo je ući iz talijanskoga, ili je talijanski pojačao tu uporabu riječi *boutique* u francuskom. Ako je neki drugi jezik preuzeo spomenutu imenicu u specijaliziranom značenju izravno iz francuskoga, prilikom prijelaza u jezik primatelj došlo je samo do smanjenja broja značenja, a ne do suženja značenjskoga polja.

2.4. *Makina i biznis*

2.4.1. Jedan jezik može iz drugoga posuditi dva puta istu riječ u različitim značenjima. Takav je slučaj talijanske imenice *macchina*, koja u hrvatskom ima specijalizirano, odnosno čak dva značenja specijalizirana na različitim jezično-stilskim razinama.

Od općenitoga značenja koje ima u talijanskom ('stroj, sprava'), *makina* je u Dalmaciji postala uobičajen naziv za šivaći stroj.⁴³ U zagrebačkom pak žargonu *makina* označava bolji, odnosno skuplji osobni automobil, premda je u talijanskom *macchina* naprosto 'automobil'.⁴⁴ Ova razlika u značenju iste talijanske riječi, koja je

⁴¹ Usp. LAROUSSE, 135; LEXIS 210. DABO DENEGRI₅ (str. 80) uočava da hrv. *butik* ima suženo značenje u odnosu na francusku riječ *boutique*, koja ima opće značenje 'prodavaonica, trgovina'.

⁴² U ovome značenju riječ *boutique* može postati i pridjev: *des robes boutique* (ROBERT₁ 211; ROBERT₂ 254).

⁴³ Usp. KLAJČ 835. PIASEVOLI (str. 174) i OŠTARIĆ (str. 231) navode 'šivaći stroj' kao jedino značenje; KALOGJERA ET AL. (str. 187) bilježe za korčulanski to suženo značenje nakon općenitoga 'stroj'. U omišaljskom: 'stroj; šivaći stroj; svaki stroj, parostroj i sl.' (MAHULJA 143). REČNIK MS/MH (III, 280) navodi i specijalizirano značenje 'naprava za cijedenje ulja iz maslina', s citatom iz Nazora. U Omišu smo za 'šivaći stroj' zabilježili lik *makinja*.

⁴⁴ *Macchina* u značenju 'automobil' zapravo je sinegdoha. Usp. BERRUTO₁ 117; ANIĆ₂ (str. 454) navodi *mašina* ('stroj') između ostaloga u značenju 'motorno vozilo (ob. snažno)', uz primjer *jaka ~*. Dakle, slično onome što smo rekli za riječ *makina*.

u različitim razdobljima prodrla u hrvatski jezik i oba se puta specijalizirala, znakovita je jer pokazuje kako je sociolingvističko okružje u kojemu je termin u naše vrijeme preuzet u zagrebački govor različito od onoga u kojemu je bio preuzet u dalmatinski dijalekt.

2.4.2. Isto suvremeno sociolingvističko okružje osvjetljava i riječ *biznis* (engl. *business*), koja je fonološki i morfološki potpuno prilagođena, u značenju 'unosan posao, najčešće privatan'. Rijetki govornici osjećaju *biznis* čak kao pomalo pejorativan termin,⁴⁵ a vrlo rijetki kao neutralan.

Od naših leksikografa neutralno značenje, kao u jeziku davatelju, bilježi Klaić: 'posao, trgovina, šičar', 'poslovna struka'. Matičin rječnik tumači 'unosan posao, trgovina'. Anić kao prvo značenje navodi 'poslovanje s velikim kapitalom, sklapanje velikih poslova', a kao drugo razgovorno u žargonu 'praktičan, unosan posao'. Šimundić u svom *Rječniku suvišnih tudica* predlaže hrvatske istoznačnice: *trgovanje, trgovina, posao, poslovanje, poslovnost, poslovni život, poslovni rad; obrt; tvrdka; zaposlenost; zadaća, poziv, zvanje; djelo*.

Filipović u rječniku anglizama bilježi da Websterov engleski rječnik navodi osamnaest značenja riječi *business*, od kojih u hrvatskom *biznis* zadržava tri: 'unosan posao', 'industrijsko ili trgovačko poduzetništvo', 'posao u koji je obično uključena velika količina novca'. Uz posljednje značenje autor rječnika anglizama u zagradi navodi da se ta imenica često javlja u izrazu *veliki bisnis*. Na kraju dodaje da spomenuta riječ može ponekad imati pejorativno značenje 'nepošten, prljav posao'. To je značenje koje smo i mi uočili kao novost u odnosu na izvornu englesku riječ. Dakle, 'unosan' i 'nepošten, prljav' semovi su koji posebno odlikuju posuđenicu *biznis*, za razliku od »obične« hrvatske riječi *posao*.

Veliki *Brockhaus Wahrig Deutsches Wörterbuch* tumači nam da je *Busineß* »profitorientiertes Geschäft, Geschäftsleben«, a usmjerenost na dobit proizlazi i iz primjera koji slijedi: *wenn es ums ~ geht, kennt er keine Skrupel*.

⁴⁵ Usp. o tome ovdje § 3.3.

2.4.2.1. Ne treba nas čuditi što stranoj riječi, koja još nije posve integrirana u sustav jezika primatelja, značenje katkad varira. Sjetimo se da status kompromisne replike u fonologiji i morfologiji također karakteriziraju alternativni oblici.⁴⁶

2.5. *Juice, džus, đus*

2.5.1. Dok je u engleskom *juice* 'tekućina', 'umak' i općenito 'sok', kod nas se *džus, đus* ili grafemski još uvijek neprilagođeno *juice* odnosi samo na voćni sok, i to ne bilo koji, nego samo gusti sok od agruma: gotovo isključivo od naranče, vrlo rijetko od limuna, a jednom sam čula kako je gost bio iznenađen kad je naručio džus, a dobio sok od grejpa.

Klaićev rječnik navodi značenje koje ta imenica ima u engleskom ('sok voća i sl.', 'tekućina'). Anić bilježi restrikciju kojom se broj značenja iz jezika davatelja svodi na jedno: 'voćni sok'. Aktualno, specijalizirano značenje posuđenice *džus* naši rječnici ne registriraju.

Krsto Spalatin neizravno nas upozorava: »'Limunada' (a i 'oranžada') toliko se izvitoperila umjetnim aditivima, da se stvaraju novi izrazi za prirodni voćni sok: njem. *Zitronen naturell*, tal. *spremuta di arancio*, fr. *orange pressée*, engl. *fresh orange juice* itd.« (SPALATIN 528-529). Je li nama *džus* naziv za »neizvitoperenu« narančadu ili limunadu?

U njemačkom je *Juice* »meist ungesüßter Saft aus rohem Obst od. Gemüse«, a u norveškom *juice* znači 'gusti voćni sok', dok se hibridna složenica *appelsinjuice* prevodi na hrvatski kao *sok od naranče*.⁴⁷ Mi najvjerojatnije ne bismo rekli *džus od naranče* ili *narančin džus*, jer to osjećamo pomalo kao tautologiju. Nikako ne kažemo *džus od marelice*, nego *gusti/kašasti sok od marelice*.

2.5.2. Filipović u svom rječniku anglizama tumači da je *džus, đus* ili *juice* 'sok iscijeđen iz voća ili povrća (npr. naranče)', 'umjetno proizveden voćni sok (ponekad i u složenicama: *orange-juice, votka-*

⁴⁶ Usp. FILIPOVIĆ, §§ 2.5.1., 6.2.4.1. i *passim*.

⁴⁷ Usp. BROCKHAUS III, 830; BAKKER 227.

juice). Premda nije zabilježeno specijalizirano značenje o kojemu smo govorili, primjeri u zagradama ilustriraju upravo to značenje.

Polazeći od navedene složenice *orange-juice*, pomišljamo da je u hrvatskom možda riječ o elipsi, pri čemu »l'un des deux mots s'efface en léguant sa signification à son voisin« (ULLMANN₁ 290). Prvi dio složenice (*orange*) ispušten je, a preostala riječ (*juice*, *džus*, *đus*) preuzela je cjelokupno značenje. Tako je došlo do semantičke specijalizacije imenice *džus*, kojom smo protumačili njezino najčešće značenje ('sok od naranče'). Zaista, ako malo bolje promislimo, »la forme normale de la spécialisation est le raccourci et l'ellipse« (*id.* 251).⁴⁸

2.6. *Bevanda* i *konšerva*

2.6.1. Iz hrvatskih primorskih govora talijanizam *bevanda* ('razvodnjeno vino') ušao je i u standardni jezik.⁴⁹ BENEŠIĆ (I, 94) za taj »napitak miješanog vina s vodom« navodi sinonim *polovnik*, a ANIĆ₂ (str. 38) detaljno objašnjava da je *bevanda* »vino primorskog podneblja kojem je radi lakoće, probavljivosti i boljeg gašenja žeđi dodana prikladna količina vode«. Posuđenici *bevanda* znatno je uže značenjsko polje nego talijanskoj riječi, koja označava bilo koji napitak (od lat. *bibenda*, neutr. pl. gerundiva glagola *bibere* 'piti'). *Bevanda* nije samo »slabo bijelo vino, polovnik« – kako objašnjava Skok u *Etimologijskom rječniku*, jer Dalmatinci često piju baš crno vino pomiješano s vodom.

Dodajmo da Klaić kao prvo navodi značenje 'vino dobiveno izluživanjem komine s vodom', kao drugo 'vino miješano s vodom, polovnik, činger', ali pod istim brojem i ovaj put navodi općenito značenje koje *bevanda* ima u talijanskom, ali ne i u hrvatskom: 'napitak, piće uopće'.

2.6.1.1. No, ta je hrvatska riječ posuđenica iz mletačkoga. U spomenutom specijaliziranom značenju *bevanda* je registrirana u Boerijevu *Dizionario del dialetto veneziano*, u Rosamanijevu, kao i u

⁴⁸ Usp. ovdje u nastavku § 2.6.2.

⁴⁹ Usp. *RJEČNIK MH/MS I*, 167; *HER* 109.

Miottovu rječniku dalmatinskoga mletačkog dijalekta. Uočavajući razliku u značenju između talijanske i mletačke riječi, ROSAMANI (str. 88) smatra potrebnim objasniti u zagradi: »it. lett. bevanda è quel che è fatto per esser bevuto, sia per levarsi la sete, sia per medicina«.

Dakle, naša riječ lažni je par standardnotalijanske riječi kao i njezin mletački predložak.⁵⁰ Na standardni talijanski jezik možemo je prevesti kao *vinello, acquerello, vinarello, acqua pazza*.⁵¹

2.6.2. U sljedećem slučaju semantičku promjenu možemo protumačiti elipsom,⁵² koju također nalazimo u hrvatskom, kao i u mletačkom. Riječ je o imenici *konšerva*, koja se u Dalmaciji rabi u metonimijskom značenju 'koncentrirani sok od rajčice' (ROKI 233; PETRIĆ 148; ŠIMUNOVIĆ 394; JAKOVLJEVIĆ 126). Ullmann zapaža: »C'est surtout la frontière entre la metonymie (contiguïté des sens) et l'ellipse (contiguïté des noms dans la phrase) qu'il est souvent difficile à établir«, te zaključuje da je počesto riječ o »le jeu conjoint des deux types d'associations« (ULLMANN₁ 291).

Iako je do suženja značenja moglo doći u hrvatskom, ipak zaključujemo da je ta elipsa preuzeta iz mletačkoga dijalekta. Naime, ROSAMANI (str. 243) tumači da je prvo značenje imenice *conserva* 'conserva de pomodoro, de pomi, de su fini (la polpa estratta e trattata in modo che si conservi)'. Budući da je posuđenica ušla u hrvatski dijalekt samo u značenju 'conserva de pomodoro', to bi bila restrikcija u broju značenja metonimijske elipse iz jezika davatelja. *Zingarelli Gigante* bilježi da u talijanskom *conserva* može u apsolutnoj uporabi značiti upravo 'conserva di pomodoro'. Ne čudi nas da je došlo do elipse i specijalizacije značenja, s obzirom na to da se ta riječ često izgovara: koncentrat rajčice uistinu je »čest dodatak mnogim jelima mediteranske kuhinje« kako bilježi ANIĆ₂ (str. 374) u zagradi uz regionalizam *konšerva* u drugom izdanju svoga rječnika. U velikom *Ričniku velovareškoga Splita*, osim prvoga, općenitijega značenja

⁵⁰ O mogućoj negativnoj interferenciji mletacizma kad učimo ili govorimo talijanski v. pogl. *Hrvatsko-talijanski lažni parovi...*, § 2.3.

⁵¹ Zanimljivo je da PARČIĆ₂ (str. 98) u svom talijansko-hrvatskom rječniku uz natuknicu *bevanda* ne navodi samo ekvivalente talijanske, nego i mletačke riječi: »*pilo, piće*; (vino adacquato) *vodnica, vodnjika*«.

⁵² O specijalizaciji putem elipse v. ovdje § 2.5.2.

konšêrva 'konzervirane rajčice', čitamo podroban opis drugoga značenja: »začin jelu od konzerviranih rajčica pripremljen na specijalan način kako bi se što drže održao upotrebljivim (rajčice se izgnječe, puste da fermentiraju, a tada se odvoje kruti dijelovi; dobivena kaša se cijedi kroz platnenu vreću (*saket*) i rastre na ravnu plohu na suncu; žitka smjesa se stavlja u staklenke, uz obilno soljenje)« (MATOKOVIĆ 473).

3. Rasprava

3.1. Ugled koji strani jezik uživa nedvojbeno je važan poticaj jezičnome posuđivanju: »If one language is endowed with prestige the bilingual is likely to use what are identifiable loanwords from it as a means of displaying the social status which its knowledge symbolizes« (WEINREICH₁ 59-60). To se odnosi i na najobičnije riječi poput *friend* 'prijatelj'.

3.2. Leksikolozi s pravom u prestižu jezika davatelja vide uzrok semantičke amelioracije: »'amelioration' (...) is understood as the acquisition of more 'noble' connotations, an aura of dignity or reputation« (HOPE 658).

Neprijeporno je da strana riječ ima posebnu »auru«. Značenje joj je često – napose u žargonu – jače nego domaćoj riječi jer je ekspresivnije. Već smo spomenuli da *makina* i *biznis* nisu isto što i *macchina* ('automobil') i *business* ('posao'). *Imidž* je također pregnantnije od engleskoga *image*. Dudenov nam rječnik otkriva da isto vrijedi i za anglizam *Image* u njemačkom jeziku. Značenje mu je '[idealisierter] Bild von jmdm.', a hibridna složenica *Imagepflege* analogno tome znači 'das Bemühen um ein günstiges Bild von sich in der Öffentlichkeit' (DUDEN₁ 753).⁵³ Dakle, ne bilo kakva slika, već idealizirana i povoljna.

⁵³ BROCKHAUS (III, 712) navodi i drugo značenje, koje također upućuje na brižno stvorenu (pozitivnu) sliku: 'das durch Werbung u. Public Relations von einem Personenkreis, einer Sache in der Öffentlichkeit erzeugtes Bild'.

Semantička amelioracija otkriva nam i zašto je u bibliotekarskoj hijerarhiji bibliotekar nadređen knjižničaru.

3.3. No, neka nas ne čudi interpretacija posuđenice *business* kao pejorativa. I u suvremenom francuskom jeziku, gdje *business* znači 'commerce, affaires', *faire du business* odnosi se na »des affaires plus ou moins licites« (ROBERT₂ 274). Ako su poslovi manje-više zakoniti, znači da nisu baš uvijek posve u skladu sa zakonom. U istom Robertovu rječniku izrijeком je označena kao pejorativna (*pej.*) uporaba u izrazu *charité business* 'ensemble des opérations auprès du public à des fins caritatives'. U vezi s afektivnom vrijednosti stranih riječi ULLMANN₁ (str. 171) bilježi kako *business*, »descendu dans l'argot, est devenu synonyme de 'prostitution'«, a tu pejoraciju značenja pripisuje ksenofobiji.

Naime, značenje ne mora uvijek biti »poboljšano«, ali treba znati da ni pogrdno značenje – nije neutralno. Kao što kaže HOPE (str. 659): »Prestige and the influences which foster semantic deterioration are not incompatible phenomena. On the contrary. Both represent the same element of a dual polarity, the opposite sign being apathy, non-interference«.

3.4. U svjetlu Hopeovih riječi postaju jasnije posuđenice poput *bos* (engl. *boss*),⁵⁴ što je u hrvatskom gotovo isto što i *big boss*, tj. ne svaki šef, nego veliki, važan šef. U novijem izdanju Pittanova rječnika sinonima otkrivamo da u talijanskom značenje 'važna osoba' može čak prevagnuti nad značenjem 'šef'. Autor navodi kao moguće istoznačnice imenici *boss: personaggio, padreterno, personalità, magnate, notabile, barone (fig.), vip (ingl.)*.⁵⁵

Spomenut ćemo značenjsku nijansu koju uz ovaj anglizam ističe veliki Zingarellijev rječnik. Naime, u talijanskom se ta riječ rabi

⁵⁴ FILIPOVIĆ₃ (str. 107) bilježi da se u hrvatskom *bos* (varijante *bas* i *boss*) rabi kolokvijalno u značenju 'poslodavac, šef', te navodi izraz *gangsterski bos*.

⁵⁵ Usp. PITTANO 130. To je značenje navedeno kao treće. Prvo, osnovno značenje preuzeto je iz engleskoga (sin. *capo, capoccia, padrone, dirigente, chairman*). Drugo je značenje pogrdno (*spreng.*). O njemu, kao i o posljednjem značenju ('vođa mafije') govorimo u nastavku.

poglavito za šefa koji se ponaša bahato i samovoljno.⁵⁶ Pittàno u tome značenju (*spreg.*) navodi sinonim *caporione*.

Zanimljivo je da Filipović ilustrira uporabu posuđenice *bos* izrazom *gangsterski bos*. Očito smo skloni toj imenici pripisivati negativne konotacije. I Zingarelliju je prvi navedeni primjer *i boss della mafia*. Posuđenica *boss* u talijanskom elipsom dobiva upravo to uže značenje ('vođa mafije'), a Pittàno nabraja istoznačnice: (*di mafia*) *capobastone*, *capomafia*, *padrino*.

U talijanskom rječniku autora Sabatinija i Colettija kao prvo značenje posuđenice *boss* navedeno je 'capo, spesso tirannico e capriccioso, di un'organizzazione, perlopiù malavitosa, criminale' (*i boss della malavita, della finanza; l'arresto del boss*); drugo je označeno kao šaljivo (*estens. scherz.*): 'dirigente, spec. arrogante e spocchioso' (sinonim *principale*), npr. u rečenici *ti vuole il boss* (DISC 318). Značenje u rječniku Devota i Olija iz 2002. godine jest 'capo autorevole, o addirittura assoluto, di una organizzazione': *i boss della mafia; i boss dell'industria; il boss dell'azienda* (DEVOTO/OLI 273).

Dodajmo da se i naš talijanizam *butiga* rabi u pejorativnom značenju ('trgovina, trgovanje') u izrazu *politička butiga* (ANIC₄ 130).

3.5. Govoreći o afektivnim razlikama koje postoje između sinonima, ULLMANN₁ (str. 182) primjećuje: »Les nuances péjoratives ou amélioratives contribuent également à la différenciation entre synonymes. [...] Les effets d'évocation ajoutent aux synonymes une infinie variété de nuances«. HOPE (str. 670) zapaža da su talijanizmi u francuskom i galicizmi u talijanskom katkad samo prividno istoznačni izvornim francuskim ili talijanskim riječima. »On most occasions what we find is not synonymy proper, but homoionymy or near-synonymy. [...] Frequently one word of an apparently synonymous pair may appropriately be used in emotive or subjective contexts whereas the other may not.«⁵⁷

⁵⁶ ZINGARELLI₄ 239: *boss* 'capo, padrone, spec. se si comporti con arroganza e arbitrio': *i b. della mafia, il b. dell'azienda, i b. dell'industria chimica*.

⁵⁷ O istoznačnicama i bliskoznačnicama usp. HOPE, poglavlje »Synonymy and Near-Synonymy«, str. 668-677.

3.6. Čini nam se da ni *keš* (engl. *cash*) nije svaka gotovina, nego ponajviše velika novčana gotovina.⁵⁸ U našem rječniku angлизama (FILIPOVIĆ₃, 114) zabilježen je denominalni glagol nastao sekundarnom adaptacijom, *keširati* 'zaraditi, primiti gotov novac, osobito veliku količinu', 'unovčiti (nešto)'. Ističemo ono »osobito *veliku* količinu«, jer smo uočili da je upravo taj sem često prisutan i u značenju riječi *keš*.

3.6.1. U hrvatskom postoji i hibridna tvorba *kešovina*, koja u žargonu znači isto što i *gotovina* odnosno *keš*. Ne nalazimo je u Filipovićeve rječniku angлизama, ali je uvrštena u drugo izdanje Aničeva rječnika. Spomenuta hibridna tvorba nastala je tako da je posuđenica *keš*, koja se sastoji od tri fonema (*konsonant+vokal+konsonant*), u riječi *gotovina* zamijenila početni trifonemski segment /*got*/ (u kojemu također nalazimo slijed *konsonant+vokal+konsonant*).

3.7. Opći rječnici najčešće ne registriraju brojne posuđenice koje se javljaju u žargonu, a još manje njihovo konotativno značenje koje uvijek otkriva stav suprotan apatiji. Klaić je u *Rječniku stranih riječi* zabilježio *bos* i *keš* (u neutralnom značenju), u Šimundićeve *Rječniku suvišnih tuđica* nalazimo *keš*, Anić je u drugo izdanje (1994.) svoga općega rječnika uvrstio *keš* i *kešovina*, a u trećem izdanju iz 1998. dodao je i *bos*. *Makina* u značenju 'automobil' naši leksikografi posebno ne navode. Samo Klaić, nakon prvoga značenja 'stroj, mašina, sprava', koje odgovara osnovnomu značenju talijanske riječi *macchina*, i drugoga, 'šivaći stroj', o kojemu smo govorili, tumači da je to »često i naziv za avion, lokomotivu, automobil i dr.«. U Filipovićeve rječniku angлизama nalazimo sve angлизme o kojima smo govorili osim hibrida *kešovina*.

Podsjećajući na Pascalovu misao »le cœur a ses raisons que la raison ne connaît point«, DEROY (str. 186) govori o psihološkim razlozima leksičkoga posuđivanja takozvanih »emprunts de luxe«, koji su u jeziku »des éléments particulièrement changeants«.⁵⁹ Spomenuta promjenjivost, koja posebno karakterizira žargon, objašnjava zašto te posuđenice često nisu uvrštene u opće rječnike. Ako su pak uvrštene,

⁵⁸ U francuskom i u talijanskom *cash* je i prilog: fr. *payer cash*, tal. *pagare cash* ('platiti u gotovini'). Usp. LAROUSSE₁, 173; ZINGARELLI₄, 311.

⁵⁹ U poglavlju »Raisons de cœur« (DEROY 171-187).

u novim izdanjima treba posvetiti pozornost mogućim promjenama njihova značenja.

3.7.1. Primjerice, u francuskom je *business* najprije imalo općenito značenje 'travail'. U Robertovu rječniku iz 1977. godine uz to značenje stoji odrednica *vieux*, a navedena su dva suvremena značenja (*mod.*): 'affaire embrouillée' (*Qu'est-ce que c'est que ce business ili bizness?*) i 'chose, truc' (*Passe-moi ce bizness-là*).⁶⁰ Oba značenja, koja su prije tridesetak godina bila suvremena, zastarjela su, pa u izdanju iz 1996. godine Robert uz njih bilježi *vieilli*, dodajući suvremeno značenje (*mod.*) koje smo ovdje već naveli (u § 3.3.).

Pittàno je u talijanski rječnik sinonima iz 1995. uvrstio anglizam *boss* samo u osnovnom značenju. Sinonimi su mu: *capo, capoccia, padrone, dirigente, chairman (ingl.)*. Dvije godine kasnije smatrao je potrebnim u novo izdanje dodati najnovije uporabe o kojima smo govorili (u § 3.4. i bilj. 55).

3.7.2. Kao što rekosmo, za strane riječi vezane su posebne konotacije. To ima na umu Luca Serianni kad u svojoj talijanskoj gramatici u poglavlju o pluralu stranih riječi napominje: »Talvolta l'uso di un termine straniero non adattato può rispondere all'esigenza di evocare con precisione un ambiente o una situazione« (SERIANNI 150). Za ilustraciju navodi izraz *nelle vaste halls dei buildings*.⁶¹ Dakako da bi se engleske riječi mogle zamijeniti talijanskima, no Serianni primjećuje da kad bismo napisali *nelle ampie sale d'ingresso dei grattacieli*, »la frase acquisterebbe in trasparenza ma perderebbe in efficacia«.

⁶⁰ Usp. ROBERT₁ 227. LAROUSSE₁ (str. 146) bilježi značenje 'travail' i 'affaire compliquée', ali ne napominje koje je značenje staro, a koje novo.

⁶¹ Serianni uzima primjer iz G. C. Argan, *L'arte moderna 1770/1970*, Firenze, Sansoni, 1970.

4. Zaključne opaske

4.1. Primjeri koje smo navodili pokazuju specijalizaciju značenja stranih riječi odnosno posuđenica na razini standardnoga jezika, dijalekta ili žargona. Vidjeli smo da im značenje može varirati, što pokazuje da još nisu posve integrirane u jezik primatelj. Mnoge takve riječi, napose one iz žargona, koje su trenutno u modi, odnosno »in«, iščeznut će iz uporabe. No, takva sudbina može zadesiti i posuđenice koje su potpuno prilagođene sustavu hrvatskoga jezika: riječ *butika*, koju nalazimo kod Šenoe i Matoša, danas se više ne čuje.⁶²

4.2. Leksičko posuđivanje počinje u govoru, a ako je uspješno, prelazi u jezik.⁶³ Doista, kad posuđenica uđe u *langue*, znači da se uspjela nametnuti, pa više ne predstavlja nikakav »luksus«. Zato se možemo složiti sa Žarkom Muljačićem kad kaže: »Tutti gli imprestiti che si sono imposti sono necessari (perché sinonimi veri e propri non esistono) e pertanto va abbandonata la classificazione in *imprestiti di lusso (di moda)* (o *non-tecnicismi*) e *imprestiti di necessità* (o *tecnicismi*)« (MULJAČIĆ₁ 305-306).⁶⁴

4.3. Vidjeli smo da konotacije koje prate stranu riječ – dakle onu koja se još nije »nametnula« kao posuđenica – ne moraju svim govornicima biti iste. Govoreći o kompromisnoj replici, FILIPOVIĆ₂ (§ 2.2.3.) tumači: »Postoji osim toga i društvena dimenzija: repliku moraju preuzeti i drugi govornici, a ne samo onaj tko ju je prvi upotrijebio. To bi bio prijelaz iz upotrebe u *govoru (speech – parole)* u stalnu upotrebu u *jeziku (language – langue)*«.

4.4. Ali, i kad su posrijedi u jeziku prihvaćene posuđenice, znalci stranih jezika počesto poistovjećuju njihovo značenje sa značenjem riječi u izvornome jeziku. To je razlog što, kako smo već uočili,

⁶² Vjerojatno je zato nema u Anićevu rječniku, gdje su zabilježene natuknice *butiga* i *butik* (ANIĆ, 75).

⁶³ Usp. MULJAČIĆ₁ 307.

⁶⁴ Proučavajući leksičke posuđenice u romanskim jezicima, GODDARD (str. 345) zaključuje da: »everything points to all the loans in question being necessary ones«.

Klaić u svom Rječniku stranih riječi uz pojedine posuđenice koje u uobičajenoj uporabi predstavljaju lažni par stranih riječi, zapisuje i značenje istovjetno onome u jeziku davatelju (npr. uz natuknicu *biznis*). Valja posvetiti posebnu pozornost stranim riječima odnosno posuđenicama koje su uslijed suženja broja značenja i semantičkog polja postale lažni parovi riječima iz jezika iz kojega su preuzete, ili čak iz više jezika u kojima nalazimo istu riječ s različito prilagođenim značenjem.

Hrvatski talijanizmi vrlo su često mletacizmi i značenje im se katkad razlikuje od značenja standardnotalijanskih riječi. Primjerice, značenje riječi *bevanda* specijalizirano je u odnosu na talijanski već u mletačkom pa je mletačka/hrvatska riječ lažni par homofone talijanske riječi.

4.5. Za funkcioniranje jezika nije važno iz kojega je jezika posuđenica potekla, koji je jezik davatelj, a koji posrednik, već je važno poznavati razlike u značenju koje takve riječi u raznim jezicima posjeduju. Takav je slučaj s takozvanim internacionalizmima ili europeizmima, kojima je značenje ustaljeno jer su davno prestali biti strane riječi, te su se kao posuđenice integrirale u određeni jezik. Poznato je kako riječ *student* u hrvatskom, kao i u njemačkom (*Student*) i francuskom (*étudiant*) – za razliku primjerice od engleskoga (*student*), talijanskoga (*studente*) ili španjolskoga (*estudiante*) – ne znači naprosto 'učenik', nego 'učenik na višoj, visokoj školi ili fakultetu'.

4.6. Osim toga, treba stalno imati na umu da se značenje preprano mijenja. Navest ću tri primjera.

4.6.1. Kazali smo da u hrvatskom *bevanda* (tal. 'piće') označava vino pomiješano s vodom. No, u *Hrvatskoj Enciklopediji* zapisano je i drugo značenje: 'piće dobiveno iz komine izluživanjem vodom, kominjak'.⁶⁵ To je značenje navedeno kao prvo u Klaićevu rječniku (v. ovdje § 2.6.1.), a u Enciklopediji Leksikografskoga zavoda također

⁶⁵ *HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA* (str. 462) podrobno tumači: »u Dalmaciji i Hrv. Primorju izraz za piće dobiveno dolijevanjem vode u vino, ili iz komine izluživanjem vodom (→ kominjak). Pije se naročito za ljetne žege«. *RJEČNIK ŽAZU* nema natuknice *bevanda*. I ROSAMANI (str. 88) kao drugo značenje navodi 'vinello', što je *acqua passata per le vinacce* (ZINGARELLI, 1756).

je prvo zapisano: 'piće dobiveno vrenjem otopine vode i šećera na svježe isprešanom komu grožđa' (ELZ 471). Taj napitak koji se očito nekoć pio u Dalmaciji i Hrvatskom primorju, naročito za ljetne žege, kao i razvodnjeno vino – danas više nije tipično piće primorskoga podneblja. Zato *bevanda* u naše dane ima samo jedno specijalizirano značenje.

4.6.2. U hrvatskom je do devedesetih godina prošloga stoljeća *emigrant* najčešće značilo isto što i *politički emigrant*, tj. 'osoba koja napušta domovinu iz političkih razloga'. Ovakav se naslov pojavio u Večernjem listu prije više od dvadeset godina: »Sudenje dvojici u Zagrebu zbog neprijateljske djelatnosti. Emigranti im dali eksploziv«. Riječi *emigrirati*, *emigracija*, *emigrant*, *emigrantski* bile su obilježene semom 'politički negativno', pa se izbjegavala njihova uporaba u neutralnom značenju, koje imaju *iseliti se*, *iseljenišтво*, *iseljenik*, *iseljenički*.⁶⁶ Stvaranjem hrvatske države nestala je dotadašnja politička emigracija, a termin *emigrant* mogao bi ponovno imati samo neutralno značenje 'iseljenik', koje odgovara etimološkom.

4.6.3. Španjolski rječnik *EL VOX MAYOR* (str. 168) bilježi da se značenje posuđenice *boutique* ('tienda especializada donde se venden prendas de vestir de moda') proširilo na bilo koju biranu trgovinu ('tienda selecta de cualquier ramo').⁶⁷ Talijanski *DEVOTO/OLI* (str. 275) također osim prvoga značenja ('negozio elegante di capi d'abbigliamento e di accessori non di serie, per la moda femminile') navodi i drugo značenje: »anche, nome di negozi che vendono altre merci, spesso con una sfumatura di pretenziosità: *la b. del formaggio*«. Govoreći o galicizmima u talijanskom, *MORGANA* (str. 717) primjećuje da posuđenica *boutique* »continua ad avere il suo tradizionale carico evocativo, ampiamente sfruttato in certi ambiti, come quello commerciale«, te navodi da su u telefonskom imeniku Milana za 1991./1992. godinu zabilježeni *boutique dell'auto, del caffè, del cane, del colore, del gioiello, del pane, del tendaggio*.

⁶⁶ SPALATIN (str. 359) navodi da hrv. *emigrant* ima oba značenja: (1) 'iseljenik, tj. osoba koja se seli iz domovine, da se nastani u drugoj zemlji' i (2) 'izbjeglica, tj. osoba koja bježi iz domovine, osobito iz vjerskih ili političkih razloga, s nadom da će se u nju vratiti'.

⁶⁷ *VOX* iz 1967. godine još nema natuknice *boutique*.

I kod nas smo već mogli naići na *butik* ili *boutique* sireva – specijaliziranu prodavaonicu biranih vrsta sira.⁶⁸ Ne zaboravimo da je, prije semantičke specijalizacije o kojoj smo govorili, galicizam *boutique* (ili *butika*) u hrvatskom bio istoznačan talijanizmu *butiga* (v. § 2.3.4.). Prema *Leksikonu Minerva*, tiskanom 1936., *boutique* je značilo 'dućančić', 'krčma', kao i *butiga*.

Valja dodati da u engleskom riječ *boutique*, osim značenja o kojemu smo govorili, posljednjih godina označuje i manju visoko specijaliziranu tvrtku ('a small company that offers highly specialized services or products', MERRIAM-WEBSTER 147). Primjerice: *an investment boutique*, *a health-care boutique* (usp. *AMERICAN* s. v.). Postupkom preobrazbe, tipičnim za engleski jezik, *boutique* može dobiti i funkciju pridjeva, kojemu su osnovni semovi 'specijaliziran', 'malen, brojčano ograničen', 'biran', 'ekskluzivan': *boutique investment bank*, *boutique law firm*, *boutique brewery* (sin. *microbrewery*), *boutique hospital*,⁶⁹ *boutique hotels*,⁷⁰ *restaurants with a boutique ambience*, a pojavljuju se i sintagme *boutique university* ili "boutique" college programs.

4.7. Značenje posuđenica često se mijenja i proširuje zbog stalnih kontakata s jezikom davateljem, a još više s jezicima u kojima dotična riječ (iste etimologije, formalno vrlo slična) ima drugačije značenje. Kao što je već rečeno, kad se posuđenica uklopi u sustav jezika primatelja, ponaša se kao svaka druga riječ.

Poznat je primjer kanadskoga francuskoga, gdje *introduire* (*quelqu'un*) pod utjecajem engleskoga *to introduce* (*someone*) dobiva značenje francuskoga *présenter*.⁷¹ Ako Hrvati – poznavatelji talijanskoga jezika često rabe riječ *kolaborirati*, *kolaboracija* u općenitom značenju koje imaju talijanski *collaborare*, *collaborazione* ('suradivati', 'suradnja'),

⁶⁸ Prije petnaestak godina u Ulici Nikole Tesle u Zagrebu.

⁶⁹ Usp. *McGraw-Hill* s. v.

⁷⁰ Engl. *boutique hotel* 'a small hotel that gives a high level of service and is considered fashionable' (*Macmillan* s. v.)

⁷¹ Usp. HOPE 644. Govoreći o semantičkom kalku, ULLMANN₂ (str. 265) objašnjava da su u jeziku europskih doseljenika u SAD-u spomenuto značenje dobili, osim francuskoga *introduire* u Louisiani i Kanadi, također i talijanski *introdurre* i portugalski *introduzir*, »riproducendo così la polisemia dell'inglese *introduce* [introdurre-presentare]«.

negativne konotacije⁷² koje ti termini imaju u hrvatskom mogu se izgubiti. Govoreći o talijanskom u kontrastivnoj perspektivi, MULJAČIĆ₆ (str. 246) dolazi do općenitoga zaključka: »Siccome le lingue europee di tutte le famiglie stanno subendo sempre più gli effetti di una convergenza lessicale (e di altro tipo) si può prevedere che gli studi di LC [linguistica contrastiva] anche fra lingue europee eterofamiliari diventeranno sempre più problematici«.

U talijanskom *conforti* može imati značenje engleske riječi *comforts* 'udobnosti', ali čuva i svoja stara značenja.⁷³ Za razliku od ove riječi – objašnjavaju dalje Dardano i Trifone – glagol *autorizzare* preuzeo je značenje francuskoga *autoriser* ('permettere'), izgubivši staro značenje ('rendere autorevole').⁷⁴

Uočavamo da je danas posebno jak utjecaj engleskoga. Noviji talijanski rječnici bilježe glagol *realizzare* u značenju engleskoga *to realize* 'shvatiti' (npr. *realizzare l'importanza di un avvenimento*).⁷⁵ Isti semantički kalk nalazimo u francuskom (npr. *réalisez-vous ce que vous dites?*), premda Robertov rječnik još uvijek napominje da je to »emploi critiqué«.⁷⁶ Zanimljivo je da je engleski glagol *to realize* zapravo posuđenica iz francuskoga.⁷⁷ U engleskom je uz staro dobio

⁷² Za razliku od Klaića, koji tumači da *kolaborirati* znači 'suradivati' (KLAJČ 704), ANIĆ₁ (str. 267) bilježi da taj glagol prema kontekstu često ima negativne konotacije.

⁷³ Usp. DARDANO/TRIFONE 504. Autori navode pluralni oblik (*conforti* 'agi, comodità'), koji se doista u tome značenju češće javlja. No, u talijanskom se rabi i engleska riječ *comfort* (*un albergo con tutti i comforts*, DE FELICE/DURO 438), a DISC (str. 556) bilježi u najnovije vrijeme i francusku *confort* (datacija 1989.).

⁷⁴ Usp. i HOPE II, 468-469. Ako i nije sasvim jasno je li taj glagol galicizam, Hope zaključuje da barem imenica *autorizzazione* »can be attributed to the influence of French, and so also can the rise in frequency of the use of the verb during the early 19th century«.

⁷⁵ *Zingarelli* iz 1963. godine (str. 1306) još ne registrira to značenje, kao ni De Felice/Duro iz 1974. godine (str. 1626). Rječnik *Garzanti* zabilježio ga je već 1965. godine (str. 1413). Devoto i Oli osim toga napominju da je to značenje preuzeto iz engleskoga (*VILI* II, 740). U izdanju iz 1971. godine *Zingarelli* ga označuje kao *neol. fig.*, 1984. godine (str. 1555) kao *fig.*, a *Zingarelli Gigante* iz 1993. godine (str. 1490) tumači da je u figurativnom značenju taj glagol anglizam.

⁷⁶ Usp. ROBERT₁ 1617; ROBERT₂ 1879. Za razliku od Roberta, *LAROUSSE*₁ (str. 864) ne stavlja takvu napomenu i ne bilježi da je to značenje preuzeto iz engleskoga. ULLMANN₂ (str. 273) kaže da spomenuti semantički kalk može dovesti do zabune ili komične situacije, kao npr. u rečenici: »L'État-Major français a pleinement réalisé les intentions ennemies« (cit. iz K. Nyrop, »Réaliser«, *Mélanges de philologie et d'histoire offerts à M. A. Thomas*, Paris, 1927, str. 319-22).

⁷⁷ Usp. *ODEE* 74; *MERRIAM-WEBSTER* 1036.

i novo značenje, koje je zatim preuzeo francuski glagol *réaliser*. Dva su jezika zamijenila uloge: primatelj je postao davatelj i obratno. Osim toga, talijanski i francuski mogli su se i međusobno »podupirati« u toj uporabi glagola *realizzare* i *réaliser*.

Posljednjih desetljeća (prema rječniku *DISC*, od 1966. godine) u talijanskom *immagine* kao semantička posuđenica pokriva značenje engleske riječi *image* o kojemu smo govorili (npr. *attenta cura della propria immagine, una questione d'immagine*). Kao što je poznato, semantičkim kalkom riječ preuzima novo značenje od strane riječi s kojom ima neko zajedničko značenje, bez obzira na to jesu li one formalno slične ili su posve različite. No, formalna sličnost nedvojbeno pogoduje ovom postupku, kojim dolazi do semantičkog izjednačavanja takvih riječi. Zato je moguće da se posuđenica i naknadno poveže sa svojim predloškom u jeziku davatelju, a predložak joj mogu postati i riječi drugih jezika – formalno vrlo slične ili čak identične – koje nemaju istovjetno značenje, ili se u nekom značenju češće rabe (usp. *hendikepiran* 'invalidan', §§ 2.1.3., 2.1.4.).

Može doći do zamjene uloga jezika davatelja i primatelja, a nije uvijek lako utvrditi odakle je neka semantička novina potekla (usp. *boutique*, § 2.3.8.).

Jezici preuzimaju jedni od drugih riječi i značenja ili slijede zajednički predložak. Katkad nezavisno nađu ista rješenja, od kojih bi se možda neka i izgubila da nema međujezične »potpore« (o značenju posuđenice *biznis* usp. § 2.4.2., *imidž* – § 3.2., *bos* – § 3.4.).

Usljed takvih semantičkih promjena i interferencija, leksički lažni parovi postaju pravi parovi, što pridonosi internacionalizaciji odnosno konvergenciji leksika europskih jezika.